

Ervaringen met Egels

G.M. van Wijk

Foto's: Douwe Tiedema.

In dit verhaal wil ik u vertellen over de Egel; daarbij zullen bijzondere en algemene informatie elkaar afwisselen.

Beschermd: De Egel valt onder de wet 'Bedreigde inheemse diersoorten' van 1973. Deze wet houdt onder andere in dat het verboden is exemplaren of onderdelen van de betreffende diersoort in bezit te hebben of te verhandelen zonder schriftelijke toestemming van het ministerie-nu dat van Landbouw en Visserij . Eveneens is het verboden de bedreigde diersoorten te verontrusten en/of te verstoren. Alleen zij die van voornoemd ministerie schriftelijke toestemming hebben ontvangen, mogen deze bedreigde diersoorten verzorgen bij ziekte en/of zwakteverschijnselen. De lijst van hen, die deze vergunning hebben, vindt u op de achterzijde van het omslag van dit nummer.

Ondergetekende bezit deze sinds 1½ jaar. Mijn ervaring met Egels dateert van 1972. Met nadruk wil ik stellen dat ik leek ben. Tegen die achtergrond kan dan het volgende gelezen worden. De 'medische' kennis die ik opdeed was via veelvuldig contact met Egels, met dierenartsen en publicaties over Egels. Zie literatuur-opgave.

Algemene kenmerken

De Egel is een zoogdier en staat daar laag op de ontwikkelingsschaal: voor zover bekend

heeft hij zich in de loop der honderdduizenden jaren weinig geëvalueerd. In dit artikel beperk ik mij tot de Noordealopese Egel, de *Erinaceus europaeus*. Tenzij uitdrukkelijk anders gesteld of bedoeld, zal ik verder in de manlijke vorm schrijven.

De Egel is een nachtdier dat meestal ongeveer een half uur na zonsondergang uit zijn hol tevoorschijn komt en afgezien van enkele vrij korte rustperiodes tot een half uur voor zonsopgang op 'jacht' is om zijn kostje bijeen te scharrelen. Omdat hij zich overdag bijna

nooit laat zien weten de meeste mensen niet dat er, laat staan hoeveel, Egels in de buurt zitten. Egels komen in ons land nog volop voor. En niet alleen in de pure natuur. Ik weet van verschillende gebieden, ook buiten de Alblasserwaard, dat er in een straal van een pakweg 1000 meter enkele tientallen Egels kunnen zitten, waaronder een vrij groot aantal (drachtige) vrouwtjes. Elke Egel heeft een eigen gebied (territorium). Langs de verschillende territoriale zônes kunnen neutrale gebieden liggen.

Het hol bevindt zich op een droge en beschutte plaats: onder een schuur, houtopslagplaats, hooiberg; in een zak turfmoel of in de composthoop, in een (holle) boom, tussen planten en struiken. Er bestaat voorkeur voor een plek op het zuidoosten, tegen inslaande regen en de veelal koude noordenwind 's winters.

Een egelman heeft weliswaar een vaste verblijfplaats, maar zal tussen april en september veelal op sjouw zijn: in de bronsttijd ruiken ze van verre al een berig vrouwtje, dat is een vrouwtje dat gedekt kan worden. Zomer 1983 maakte ik mee tijdens het uitlaten van de hond 's avonds om elf uur dat er van vijf verschillende kanten Egels aan kwamen rennen, allemaal naar één plekje waar al een mannetje en vrouwtje bezig waren.

Het vrouwtje heeft, als het eenmaal volwassen is, een vaste plaats en zal daar blijven als externe factoren niet bedreigend zijn; voorbeelden van bedreigende aard kunnen zijn: opruimen van schuur/tuin/composthoop; nieuwsgierigheid van mensen of honden.

De Egel is een insekteneter: torretjes, kevers, oorwurmen, pissebedden, maar ook rupsen, wormen, huisjes- en naaktslakken, kleine amfibieën. Ook een sterk verzwakte jonge vogel of muis zal hij verorberen. Sommige Egels eten eieren. Andere raken geen ei aan, zelfs niet als je de schaal voor hen kraakt. Planten zullen Egels hoofdzakelijk als aanvulling op hun menu nuttigen en als kruid bij bepaalde aandoeningen. Zoet fruit vinden veel Egels erg lekker. Bij gebrek aan ander voedsel in het najaar en in de winter, zal de Egel echter wel planten eten en dat zie je dan ook duidelijk aan de ontlasting.

Uiterlijk

De volwassen Egel is ongeveer 25 cm lang en 10 à 12 cm hoog, het formaat van een dwerg-

konijn. Het is 's zomers een warmbloedig dier met een gewicht dat variëren kan van, normaal gesproken, 600 tot 1800 gram. Hij heeft een krachtig gebit en kan flink bijten, al heb ik van de honderden Egels die door mijn handen zijn gegaan nooit één druppel bloed overgehouden! De 'vacht' bestaat uit als het ware verharde haren, de stekels, waarvan het aantal rond de 1500 à 1700 ligt. Deze stekels gaan omhoog staan wanneer de Egel zich verontrust voelt, net als bij een boze hond of kat! Zij vormen een doeltreffende afweer bij dreigend gevaar. Zonodig kan de Egel zich helemaal tot een stekelbal oprollen bij acuut gevaar. Hij is dan werkelijk onaantastbaar. Hij bezit deze mogelijkheid dank zij de sterke kring-kap-spijer, die hij meer of minder aan kan spannen. De poten en snuit verdwijnen in de stekelbal. Zelfs door leren handschoenen voel je de stekels nog geducht!

De Egel heeft aan alle vier de poten vijf tenen met krachtig ontwikkelde nagels. Hij kan goed graven (prooidieren), klimmen (gaas, omgevallen bomen). Ik heb een jaar of tien geleden een Egel van zes meter hoog uit de klimop geplukt en verschillende malen Egels van de volière gehaald van twee meter hoog.

De ogen zijn klein. Het gezichtsvermogen is matig ontwikkeld, evenals het gehoor. Op een lichtbundel zullen de meeste Egels nauwelijks reageren. Wèl op onverwachte en scherpe geluiden. Daarom is het heel goed mogelijk dat u, wanneer u op een mooie zomeravond nog laat in de tuin zit te praten, opeens een Egel behoedzaam rond ziet scharen of met luid misbaar een partner achterna ziet gaan.

Van de zintuigen is het reukorgaan zeer sterk ontwikkeld. De neus is lang en loopt spits toe. De neuspunt is donker en vrijwel altijd vochtig. Een bronstig mannetje ruikt op honderden meters een berig vrouwtje. Allerlei heerlijkheden vinden zij feilloos. Waar ik in mijn tuin het eten ook neerzet, na enige tijd vinden ze het. Het reukvermogen is mede zo goed ontwikkeld omdat de Egel tussen neus en bovenkaak beschikt over het zogenaamde orgaan van Jacobson, dat je onder andere ook bij sommige hoefdieren aan kunt treffen. In dit verband wil ik noemen het bespeekselen-zelfbespuwen van Egels, dat voorzover tot nu toe bekend, niet bij andere zoogdieren voorkomt.

Bepaalde 'luchtjes' brengen de Egel in een

Er is een vrouwtje met zeven jongen binnengebracht in het opvangcentrum. De jongen zijn nieuwsgierig. De zeug is schuw.

kennelijke staat van opwindning. Ze likken en/of kauwen op het voorwerp en produceren daarbij een overvloed aan speeksel, dat zij daarna met hun tong voornamelijk langs-zij, over de flank en de rug aanbrengen; ze kunnen daar wel een kwartier mee bezig zijn en laten zich dan nauwelijks daarvan afbrengen. Ook bij jonge Egels die nog in het nest verblijven heb ik dit waargenomen. De reden voor dit opzienbarende gedrag is tot op heden niet bekend, al zijn er wel allerlei theorieën over.

De Egel heeft een kort staartje van 1½ à 2 cm lang, dat soms abusievelijk gehouden wordt voor het mannelijk geslachtsorgaan. Dat zul je echter niet gauw te zien krijgen. Egels zijn vrij moeilijk naar geslacht te onderscheiden. Op het eerste gezicht, uit de verte is er niets met zekerheid te zeggen. Het volgende alleen kan u uitsluitsel geven: bij het mannetje ziet u midden op de buik de navel. Alleen: dit is niet de snavel maar het -ingezonken- mannelijke geslachtsorgaan. Bij het vrouwtje is de buik wat dat betreft kaal. Mannetjes en vrouwtjes bezitten tepels. Tussen oktober en april kan het gewicht een duidelijke aanwij-

zing geven: de volwassen mannetjes kunnen ver boven de 1200 gram uitkomen, terwijl een niet-drachtig vrouwtje meestal onder de 1000 gram zal blijven.

De Egel kan een scala geluiden produceren: knorren, proesten, snuffelen, schreeuwen, mekkeren-blaten (bij ernstig gewonde Egels heb ik dat gehoord). Jonge Egels tot een week of vijf piepen als jonge vogels. Die roep hoor je van vrij ver al.

Vijanden

De Egel heeft door zijn stekelkleed een goed afweermiddel tegen natuurlijke vijanden: Vos, hond, Das, uil en Adder. Hij is echter zeer vatbaar voor andere belagers, die hem zeer kunnen verzwakken: teken, vlooiën, al zullen zeer gezonde Egels beide soorten bij zich dragen zonder er hinder van te ondervinden. Voorts parasieten van binnen: long- en darmwormen die een reële bedreiging vormen bij een zwak dier.

Natuurlijke gifplanten, wespen bijvoorbeeld, kan de Egel goed verdragen. Zelfs zijn sommige Egels opgewassen tegen een adderbeet, al zullen ze er wel flink ziek van kunnen zijn! De grootste vijand van de Egel lijkt wel de mens te zijn die door snelverkeer en een achteloos milieubeheer de Egel in ernstige mate bedreigt. Wel is het mij opgevallen dat er een

categorie Egels bestaat, die leert te leven met het verkeer: ik heb al een groot aantal keren gezien hoe Egels bij nadering de berm inschoten en pas na verloop van tijd weer tevoorschijn kwamen. De ernstigste vorm van bedreiging is het gebruik van onnatuurlijke vergiften waarvoor de Egel erg gevoelig is.

In het verkeer zijn het vooral de volwassen mannetjes en jonge exemplaren die slachtoffer zijn: heel begrijpelijk omdat zij het meest trekklustig zijn: de jonge omdat zij met een week of acht een eigen territorium moeten gaan zoeken, de mannetjes omdat zij in de bronsttijd veelal ook wegen zullen moeten oversteken. Van de vele tientallen Egels, die ik de laatste jaren vond en niet zo plat waren dat ze niet te onderzoeken waren, was meer dan 90% van het mannelijk geslacht.

Geslachtsrijpheid-egelcaroussèl

Egels zijn in verhouding tot andere zoogdieren van gelijk formaat laat geslachtsrijp: tussen de 10 en 12 maanden. Mijn eigen ervaring is dat niet alle vrouwtjes, die in de nazomer geboren zijn, ook het volgend jaar drachtig worden.

De 'bruidsdagen' zijn in ieder geval voor de beer -het mannetje- zeer intensief. Het feest kan meerdere dagen in beslag nemen in de periode van april tot september. Net als bijvoorbeeld katten of honden, komt 'hij' er al heel vlug achter waar een berig vrouwtje zit. Net als de poes moet ook zij er voorlopig niets van weten. Ze gaat rustig haar eigen gang en doet erg nijdig tegen de man.

Vorig jaar had ik minimaal vijf mannetjes in en om mijn tuin die duidelijk het vrouwtje wilden, terwijl zij er nog niets van hebben moest. Het leverde een merkwaardig rivaliteitsgedrag op: veel vijandig vertoon, veel snuiven en ander misbaar. Het mannetje dat zijn rivalen kwijtraakt probeert zo dicht mogelijk bij het vrouwtje te komen. Zij geeft hem duidelijk te verstaan dat zij er (nog) niet van gediend is. Duidelijk aggressief gedrag. Zij verwijdt zich. Het mannetje loopt haar achterna. Uiteindelijk lopen ze in cirkels rond: de zogenaamde egelcaroussèl. Uren, nachten lang kan dat zo doorgaan zonder dat er 'iets' gebeurt. Als je zelf rustig in de tuin zit, kun je het uitgebreid volgen. Ik heb voor dat doel een spotje in de tuin, dat deze dan grotendeels een beetje verlicht. De vrouwtjes Egel zal net als een krolse poes op een ge-

ven moment zover zijn dat ze aan de dekking toe is. Deze vindt plaats zoals bij andere zoogdieren. Omdat het vrouwtje nu bereid is en de dreiging is weggefallen, zal zij haar 'haren', oftewel haar stekels in ontspannen toestand over haar heen hebben liggen. De beer kan zijn gang gaan. Als je van het bestaan van Egels niet afweet kan de egelcaroussèl je vertellen wat er zich in je tuin heeft afgespeeld, ook al heb je er zelf niets van gemerkt: in moes- of plantentuin vind je als het ware een uitgesleten karrespoor, tussen de één en twee meter in doorsnee waar de Egels in cirkels achter elkaar hebben aangelopen. Na de paring zal het mannetje ongeveer 10 à 15 dagen bij het vrouwtje intrekken. Aangezien de Egel een solitair levend dier is, een leuk gegeven. Daarna gaat de zeug zich verder op de worp voorbereiden.

Dracht en jongen

De draagtijd van de Egel bedraagt ongeveer vijf weken. Exacte gegevens zijn tot op heden niet bekend. Observatie is erg moeilijk omdat de Egel nu helemaal een schuw dier is, waarvan bovendien bekend is dat zij haar jongen dood kan bijten bij de worp wanneer ze gestoord wordt. Pas na een week is de kans, dat ze het echt zal doen, vrijwel te verwaarlozen. Wel zal ze bij verstoring misschien een nieuwe kraamkamer zoeken, waarheen ze de jongen stuk voor stuk in de bek naar toe brengt. Vorig jaar heb ik gezien hoe een vrouwtje haar nest naar een andere plek bracht: iemand had er 's middags een vreemd jong in gelegd van ongeveer de zelfde leeftijd -vier weken- maar het vrouwtje was daar kennelijk niet van gediend. Het 'vogelgeroep' van de jongen was tijdens de verhuizing niet van de lucht, maar na ongeveer drie kwartier was de operatie achter de rug.

Het vrouwtje zal voor de worp het nest versterken en van nestmateriaal voorzien: monden vol droge bladeren, stro, hooi, papier, of zelfs een oude dweil zal ze gebruiken. In het nest is een aparte kraamkamer voor de eerste weken. De nacht voor ze werpen gaat, kun je haar in je tuin vinden, aan het eind van de middag al: ze moet voor twee nachten eten, omdat ze de eerste 24 uur bij de jonggeborenen zal blijven.

Een worp bestaat gemiddeld uit vier à zeven jongen. Ze worden kaal, doof en blind geboren. Wel zijn de plekken zichtbaar waar de

Foto boven:
De zeug overwint haar schuwheid en zoekt de luid
roepende zogende jongen.

Foto onder:
De Egel is prima gecamouflageerd. Op de foto wordt
een prooi uitgegraven.

stekels een paar uur later door zullen breken:
die liggen namelijk tijdens de worp ingebed
in een vochtlaag, zodat ze de moeder niet
kunnen beschadigen. Binnen 24 uur is het
eerste jeugdkleed volop zichtbaar: aan weers-
zijden van de rug bevinden zich twee rijen

witte stekeltjes, die met een paar dagen verwisseld worden voor het tweede jeugdkleed; deze stekels zijn bruin-wit getekend. Het definitieve kleed komt 's zomers na een week of zes door. Bij jongen uit een september-worp kan dat soms zelfs nog in het volgende voorjaar gebeuren. De Egel kent geen rui. Net als bij ons vallen er regelmatig 'haren' uit die dan vervangen worden.

Egels worden lang gezoogd, tot ongeveer zes weken. Vanaf de tweede week gaan de oogjes open, vanaf een drie à vier weken kunnen ze buiten het nest rondscharrelen of al met de zeug mee op jacht gaan. Die lange zoogtijd is met name erg belangrijk voor het opbouwen van antistoffen die via de moeder verkregen worden. Een eerste worp kan met vier à vijf weken door de zeug in de steek gelaten worden als ze voor een tweede keer gedekt is. In dat geval zullen de jonge Egels onze hulp nodig hebben.

Vanaf acht weken moeten de jongen voor zichzelf kunnen zorgen. Drachtig of niet: het vrouwtje duldt ze niet langer, al zijn er wel uitzonderingen op deze regel te noemen. Volwassen vrouwtjes kunnen in onze streken twee keer een nest werpen, één in juni-juli, één in augustus-september. Met name de jongen uit de tweede worp, of bij jonge vrouwtjes in de eerste, late worp, zijn erg kwetsbaar. Met een week of acht, begin november wegen ze nog lang geen 500 gram, en dat is toch wel het absolute minimum, willen ze een redelijke overlevingskans hebben gedurende de wintermaanden!

Ik heb vorig najaar dagen gehad waarop ik meer dan tien meldingen binnenkreeg van jonge Egels tussen de 220 en 350 gram. Vele van de dieren, die dan in de egelopvangcentra binnengebracht worden, zijn dan al te zeer verzwakt om te kunnen blijven leven.

Winterslaap

Als alles goed is, zult u de Egel gedurende de wintermaanden nauwelijks zien: hij zal in winterslaap verkeren van ongeveer november tot half maart. Er verandert in die tijd veel; ze worden in deze tijd koudbloedig. Ademhaling en hartslag gaan veel trager. Hij heeft een soort ingebouwde thermostaat, die aanslaat als hij te koud dreigt te worden: dat is het bruine vet, dat je ook bij een heleboel andere zoogdieren vindt, met name bij jonge dieren. Mensenbabies hebben dat ook! Door

verbranding van dit bruine vet stijgt de temperatuur van de Egel, waardoor hij beschermd is tegen extreme koude. Het hol zal zich op een droge, beschutte plaats bevinden. Gedurende de winterslaap staan de stekels iets aangespannen, waardoor hij toch veilig is tegen indringers. Zelfs in de winterslaap reageert hij op scherpe geluiden.

Een Egel, die midden in de winter wakker wordt, hoeft geenszins ten dode gedoemd te zijn. Wanneer hij wat drinken en eten vindt, slaapt hij gewoon weer verder. Voor een leek zonder ervaring is het niet zo gemakkelijk om een dode van een levende te onderscheiden in deze maanden; een goede aanwijzing kan de volgende zijn: als u hem aanraakt, behoort hij, al is het nauwelijks waar te nemen, te reageren met een licht aanspannen van de stekels. Bij twijfelgevallen legt u hem op een beschutte plaats in tuin of schuur in een kartonnen doos met hooi of iets dergelijks. U zet de doos op zijn kant. Na enige tijd merkt u dan wel of hij wel of niet meer leeft.

Er is een grote groep Egels, die amper de kans heeft om de winterslaap te halen, laat staan door te komen. Dat zijn de jongen die na eind augustus geboren zijn. Begin november, wanneer al hun prooidieren bijna verdwenen zijn, hebben ze veel te weinig gewicht om reserves te hebben kunnen aanleggen voor de winter. Hun gewicht moet eigenlijk minimaal 600 gram zijn, willen ze kanshebbers zijn. Alleen de sterksten zullen het redden. Afgelopen najaar had ik dagen met meer dan tien meldingen van jonge Egels, die een gewicht hadden tussen de 220 en 320 gram. Zonder hulp halen die het voorjaar niet. Zelf zet ik vanaf september eten neer. Ik doe dat als volgt: in een sinaasappelkistje dat ik op zijn kop neerzet, maak ik een opening van 9 bij 9 cm. Daar kunnen katten niet door. De Egel kan overal door waar zijn kop en voorpoten door kunnen. Het kistje verzwaar ik met een tegel. Daarin zet ik een bakje met bijvoorbeeld droogvoer voor katten. Dat blijft lang goed. Eventueel zet u er een bakje water bij. In ieder geval wanneer het natuurlijke water buiten bevroren is. Mijn ervaring in mijn eigen tuin is dat jonge Egels uit de buurt blijven komen tot ze sterk genoeg zijn om de winterslaap in te kunnen. Egels drinken vaak en graag water uit de vijver. Het zijn prima zwemmers. Toch verdrijven er regelmatig Egels in sloten en/of vij-

Jonge Egels gaan midden in de voerbak zitten en laten vaak een visitekaartje achter in de vorm van keutels!

vers, omdat de wanden te steil voor hen zijn om uit het water te komen. Ze verdrinken door uitputting. Zelf vond ik een jaar of negen geleden twee verdronken jonge Egels in mijn vijver. Sindsdien heb ik een vlonder, bespannen met grofmazig gaas, in de vijver liggen. Padden, kikkers en salamanders krui-
pen er doorheen, de Egels en vogels kunnen zonder gevaar hun dorst lessen.

Ziekten

Een ander gevaar dat Egels bedreigt komt van binnenuit: long- en darmwormen. Een hoestende Egel zal vrijwel altijd hiermee geïnfecteerd zijn. In het egelopvangcentrum krijgen alle Egels boven de 200 gram een wormkuur.

Teken zijn het best te verwijderen met een pincet. Vooral de gehoorgangen controleren! Teken die daar in krui-
pen tasten het centrale zenuwstelsel aan, waardoor het dier onherroepelijk verloren is. Meerdere malen heb ik meer dan 120 teken van één Egel afgehaald. De Egel verzwakt zienderogen; stekels kunnen uit gaan vallen, het dier zal zelf om gaan vallen: naar één kant duidt op een hersenaan-

doening; vaak door vitaminetekort; naar twee kanten omvallen betekent algehele verzwakking. Bij een goed diët en het toedienen van vitaminen kan het dier er weer helemaal bovenopkomen.

Meestal zullen ook medicijnen gegeven moeten worden. De medicijnen los ik in limonadesiroop. Het is een wijd verbreid misverstand te menen dat melk goed voor Egels is. Ze lusten het meestal graag, maar ook wij vinden soms dingen lekker die moordend zijn voor onze conditie. Melk hoort niet thuis op de menukaart van de Egel. U kunt hem gewoon water geven en als u hem wilt verwennen, geef dan eigen getrokken bouillon van kip of koe, uiteraard zonder toevoeging van zout en specerijen.

Hoewel ik een fervent tegenstander ben van de bio-industrie, geef ik de Egel wel regelmatig ééndagskuiken, te koop bij dierspeciaalzaak. Ze gedijen daar namelijk erg goed op. Een belangrijke aanwijzing voor de gezondheid van de Egel geeft de ontlasting. Deze bestaat uit keutels die ongeveer ½ cm in doorsnee en 4 à 5 cm lang zijn. De kleur is olijfgroen/bruin. Te dunne ontlasting behoort verholpen te worden.

Het zelf dokteren aan Egels is onverantwoord. Temeer daar een Egel op een aantal medicijnen anders reageert dan andere die-

ren. Of een dier hulp nodig heeft kunt u vaak wel beoordelen. Een zwakke Egel zal 'licht' aanvoelen. Omvallen, wonden, stekeluitval geven aanwijzingen. Met name tussen juni en oktober is echter de kans dat u een vrouwtje bij haar jongen vandaan haalt erg groot. U kunt beter telefonisch contact zoeken met een egelopvangcentrum.

U kunt in ieder geval een bakje kattevoer klaarzetten onder een kistje. Trouwens: vele mensen weten niet of het schoteltje dat 's nachts werd klaargezet door Egels of door katten is leeggemaakt. Over het geheel geno-

men is dat makkelijk te zien: een kat zal het schoteltje 'keurig' schoon likken. Een Egel maakt er een troep van. Vaak wordt er mee gesjouwd, hij loopt er door heen, laat zelfs een poepvisitekaartje achter. Jonge Egels gaan er zelfs inzitten. Zie foto!

De foto's bij dit artikel zijn gemaakt door Douwe Tiedema, bestuurslid van de Natuur- en Vogelwacht 'De Alblasserwaard'. Ondergetekende heeft de verzorging van het egelopvangcentrum van deze zelfde natuurorganisatie.

■ Mevrouw ds. G.M. van Wijk, Van Lennepstraat 3, 2951 TK Alblasserdam.

LITTERATUUR:

Bestajovsky C. (1976): Egel te gast. Thieme, Zutphen.

Burton M. (1969): The Hedgehog. Reeks Survival. Corgipocket.

Fritzsche H. (1981): Egels. Elsevier-Amsterdam.

Poduschka W. & C. (1974): Onze eigen egel. Nijgh & Van Ditmar.

Poduschka W., E. Saupe & H.R. Schütze (1981): Das Igel Brevier, 5e druk. 1981. Duitse Dierenbescherming.